

Amr'a yazdığı methiyede onun dininden söz ederken "onlar" demesi, bazı şiirlerinde putperestler gibi yemin etmesi yahudi ve hıristiyan kültürüyle yumuşamış bir putperestliği çağrıştırmaktadır.

İmruülkays b. Hucr, Zühayr b. Ebû Sülmâ ve A'şâ Meymûn b. Kays ile birlikte dört büyük Câhiliye şairinden biri sayılan Nâbîga'nın şöhreti Arap yarımadasının her tarafına yayılmıştır. Şiddet hareketlerinin yasaklandığı haram aylarda Ukâz panayırına gider, kendisi için kırmızı deriden kurulan çadırda oturur ve şairlerin okuduğu şiirler hakkında hakemlik yapardı. Hassân b. Sâbit, A'şâ Meymûn b. Kays, Hansâ gibi şairler eserlerini kendisine takdim etmiş ve takdirini kazanmışlardır.

Hz. Ebû Bekir, Ömer ve İbn Abbas bazı beyitlerine dayanarak onu "Araplar'ın en güzel şiir söyleyen şairi" diye nitelendirmişlerdir. Hassân b. Sâbit, Arap gramericinin kurucusu kabul edilen Ebû'l-Esved ed-Düelî, şair Cerîr b. Atıyye, Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân, dilci ve kıraat âlimi Ebû Amr b. Alâ, Hamdânî hükümdarı ve Mütenebbî'nin hâmisî Seyfûddeve de onu takdir edenler arasında yer almıştır. Hicazlılar da Nâbîga ve Zühayr'i diğer şairlere üstün tutuyordu. İbn Sellâm el-Cumahî tarafından birinci tabaka Câhiliye devri şairleri içinde zikredilen ve şiirlerini Zühayr gibi uzun bir zaman dilimi içinde düzelterek itina ile yazan (mütekellif) şairler arasında sayılan Nâbîga, hayatının çoğunu Hîre ve Gassânî saraylarında geçirdiği için bedevî değil kültürlü bir şair olarak görülmektedir. Bedevî şairlere nisbetle daha yalın ve güzel anlatım özelliklerini taşıyan şiirlerinde ince bir kültürün yansımaları hissedilir. Genellikle medih, hiciv, tasvir ve hikemiyat temalarında şiir yazmış olup mensiyeleri nâdirdir. Yüksek tabaka için kaleme alınmış olan methiyeleri yalın, abartısız ve ağır başlı olup çoğunlukla yiğitlik, cömertlik ve hayır severlik temalarını işlemiştir. Pek çok şairin taklit ettiği şiirleri gerek teşbihlerinin güzelliği gerekse ihtiva ettiği nahiv özelliklerinden dolayı beyan, bedî' ve nahiv kitaplarında, ayrıca hemen her beyti kadîm sözlüklerde şâhid olarak zikredilmiştir. Onun şiirleri, yalnız Arap kültürü veya Arapça ile uğraşanların değil gerçek şiir arayan her milletten kültürlü ve aydın kesimin beğenile okuyacağı yüksek edebî ürünlerdir.

Eserleri. 1. *Divân*. Nâbîga'nın şiirlerini Ebû Amr b. Alâ, Ebû Amr eş-Şeybânî, Ebû Ubeyde et-Teymî, Asmaî ve Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî rivayet etmiş, Ebû Saîd es-Sükkerî ve Sa'leb divanını derlemiştir (İb-

nü'n-Nedîm, s. 117, 118, 123, 230). İbnü's-Sikkî, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, Hatîb et-Tebrîzî, A'lem eş-Şentemerî, Ebû Bekir Âsım b. Eyyüb el-Batalyevsî, Muhammed b. İbrâhim el-Hadramî divanına şerh yazanlardandır. Nâbîga, Ebû Ubeyde tarafından muallaka şairleri arasında sayılmıştır. On muallaka içinde yer alan kasidesini divanından müstakil olarak Vâhidî şerhetmiş, ayrıca Hatîb et-Tebrîzî ve Ahmed Emîn eş-Şinkî'tinin on muallaka için yazdığı şerhler içinde yer almıştır. *el-İ'tîzârîyyât*'i üzerine kaleme alınan bir şerh de (*Şerhu'l-İ'tîzârîyyât*'in-Nâbîga) zamanımıza kadar gelmiştir (Sezgin, II, 113). Nâbîga'nın şiirlerinin ve divanının bazı önemli baskı ve neşirleri şunlardır: Silvestre de Sacy, "Dâliyyat al-Nâbîga" (*Chrestomathie 'arabe*, II [Paris 1826], s. 404-463, Dâliyye kasidesinin Arapça metni ve Fransızca çevirisi, *el-Egânî*'den Fransızca'ya tercüme edilmiş, biyografisiyle birlikte); Hartwig Derenbourg, "Le Diwân de Nâbîga Dhobyânî" (*JA*, XIII [Paris 1868], s. 197-439, 484-515, ayrı basım, Paris 1869, 1899 [ikmal edilmiş baskı], *The Diwans of the Six Ancient Arabic Poets* [nşr. W. Ahlwardt], London 1870, s. 2-32, 164-178, 208-213); A'lem eş-Şentemerî, *Eş'ârü's-şu'arâ'î's-sitti'l-Câhiliyyîn* (şerh ve ta'lik: M. Abdülmün'im Hafâcî, Kahire 1377/1958, I, 175-267). Divanının XX. yüzyılda da birçok modern neşri gerçekleştirilmiştir. Muhammed Yahyâ Zeynüddin, M. Ebû'l-Fazl İbrâhim neşrini esas alarak divana ilâveler yapmıştır (*MMİAdm.*, LV [1980], s. 802-833). David Günzburg, *Extraits du Diwân de Nâbîga* adıyla (Petersburg 1897, s. 167-252) ve Mustafa es-Sekkâ *Muhtârü's-ş-i'rî'l-Câhili* adlı eserinde (Kahire 1348/1929, I, 71-144) Nâbîga divanından seçmelere yer vermiştir.

2. Menşûr medhiyye. Kısa fıkralı secellerle İslâm'dan önceki Arap sanatlı nesrinin başarılı örneklerinden birini teşkil eden methiye Gassânî Hükümdarı Hâris el-A'rec için yazılmıştır. Nâbîga methiyesinde Hâris'in Hîre Kralı Münzir b. Mâssemâ'dan üstün olduğunu ifade etmiş, kabilesinin esirlerinin âzat edilmesini istemiştir. Methiyeyi beğenen Hâris talebini yerine getirdiği gibi kendisini 1000 dinar ve bir elbise ile ödüllendirmiştir (methiye metni için bk. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XV, 109-110).

Nâbîga hakkında başta Ahmet Ateş, *an-Nâbîgat ad-Ḍubyânî: Hayatı ve Eseri* (yeterlik tezi 1943, İstanbul) olmak üzere birçok kimsa tarafından tez çalışmaları yapılmış, Selim el-Cüncî, Ömer ed-Desûkî gibi çok sayıda yazar tarafından müstakil eserler kaleme alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nâbîga ez-Zübyânî, *Divân* (nşr. Kerem el-Bustânî), Beyrut 1963, neşredenin girişi, s. 5-8; a.e. (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1977, neşredenin girişi, s. 5-7; Asmaî, *Fuḥûletü's-şu'arâ'* (nşr. Ch. C. Torrey), Beyrut 1389/1971, s. 9, 10, 11, 15, 19; Cumâhî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'* (Beyrut), s. 41, 45, 53; Zübeyr b. Bekkâr, *el-Aḥbârü'l-Muvafakıyyât* (nşr. Sâmî Mekki el-Ânî), Bağdad 1392/1972, s. 413-414; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, I, 157-173; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, Beyrut 1414-15/1994, XI, 5-28; XV, 108-110; ayrıca bk. İndeks; Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1385/1965, s. 49-56, ayrıca bk. İndeks; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-İstikâme), s. 117, 118, 123, 230; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Fâûr), s. 79-87; Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu'l-Kaşâ'idü'l-âşr* (nşr. Abdüsselâm el-Havfî), Beyrut 1405/1985, s. 349-363; L. Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Naşrâniyye*, Beyrut 1890, I, 640-732; Ahmed Emîn eş-Şinkî, *el-Mu'allakâtü'l-âşr ve aḥbârü şu'arâ'ihâ*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'n-nasr), s. 52-58; Hasan es-Sendûbî, *Aḥbârü'n-Nevâbiğ ve âşârühüm fi'l-Câhiliyye ve şadri'l-İslâm* (a.mlf.), *Şerhu Divânî İmri'ilkays* içinde, Kahire, ts. (el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kubrâ), s. 385-407; Sezgin, *GAS*, II, 110-113; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 15, 16, 31, 66, 79, 82, 88; Ahmed Ateş, "an-Nâbîga ad-Ḍubyânî, Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırmalar", *ŞM*, I (1956), s. 1-36; II (1957), s. 11-40; III (1959), s. 91-124; a.mlf., "Nâbîga Zübyânî", *İA*, IX, 7-13; Cemil Saîd, "en-Nâbîgatü'z-Zübyânî: eş-Şa'irü'n-nâkud", *MMİl.*, XL/3-4 (1410/1989), s. 95-128; M. Chemoul, "an-Nâbîgha ad-Ḍubyânî", *El* (Fr.), III, 859-860.

SÜLEYMAN TULUCU

NÂBİTE

(النابطة)

Mu'tezile kelâmcılarının, inanç konularında akli istidlâle başvurmadıkları gerekçesiyle bazı âlimler için kullandıkları küçültücü isim.

Sözlükte "ot bitmek, filizlenmek" anlamındaki **nebt** kökünden türeyen **nâbite** (**nevâbit**) kelimesi "yeni yetişen, sonradan zuhur eden, tecrübesiz" mânasına gelir. Terim olarak inanç konularını akli bakımdan temellendiremeyen, yaşadıkları devirde olup bitenlerden habersiz, hadiseleri değerlendirecek birikime sahip bulunmayan veya dinî metinlerin sadece lafz yönünü göz önüne alıp ona kabaca anlam veren kesimleri nitelemek üzere daha çok inanç konularında akli delillendirmeye büyük önem veren Mu'tezile tarafından kullanılmıştır.

Yaygın olmamakla birlikte nâbite, bazı edebî metinlerde hayatın gerçekleri karşısında acemilik gösteren kimseler için erken dönemlerde kullanılmışsa da itikadî yahut fikrî bir çevreyi vasıflandırmak amacıyla

NÂBİTE

la II. (VIII.) yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ebû-Sırrı eş-Şüme'î bir şiirinde bunları Harûriyye (ashâb-ı Harûrâ) ile beraber zikretmekte (Câhiz, *Risâle*, neşredenin girişi, s. 5), Bişr b. Mu'temir ise bir şiirinde İbâziyye, Râfiziler ve Haşviyye ile yakın düşünceleri paylaşan bir grup olarak göstermektedir (*Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 62). Öte yandan Joseph van Ess, Abdülhamid b. Yahyâ el-Kâtib'in Emevîler'in son dönemlerinde Horasan bölgesinde Abbâsiler lehine faaliyet gösterenleri "en-nâbite fi arzı Horâsân" diye andığını, ayrıca I. Velîd'in, oğlu İbrâhim'i halife tanıyanların "nâbitiyye" şeklinde isimlendirildiğini bildirmektedir (*Theologie und Gesellschaft*, III, 467).

Nâbite terimini en çok Câhiz ve Hayyât kullanmış, Câhiz *Risâle fi'n-nâbite* ismiyle bir de eser kaleme almıştır. Bu esere göre Nâbite, Emevî halifelerinin yaptığı haksızlıkları tasvip eden ve onların kötülenmesini bid'at sayan, ulûhiyyet konusunda teşbihe düşen, kulun irade ve kudretini kabul etmeyerek her şeyi ilâhî kadere bağlayan, dolayısıyla Allah'a bir çeşit zulüm isnat eden, Kur'an'ın mahlûk olmadığını ileri süren kişilerdir (s. 14-18; Câhiz'in nâbitenin çeşitli görüşlerine temas ettiği yerler için bk. *Halku'l-Kur'an*, III, 288, 296, 300; *er-Red 'ale'n-naşârâ*, III, 351; *Şinâ'atü'l-kelem*, IV, 243). Bu değerlendirmeler çerçevesinde Nâbite, müteşâbihat konusunda te'vile gitmeyip Allah'a yaratılmışlık sıfatları nisbet eden, tefvize yer veren âyetleri iyice araştırmadan cebri karakterli âyetleri öne çıkaran, halku'l-Kur'an tartışmalarında Mu'tezilî görüşleri reddeden Selef âlimleri ve ehl-i hadîs ile kelâm konularında akli istidlâllerde bulunmaya çalışmakla birlikte başarılı olamayan İbn Küllâb ve Hâris el-Muhâsibî gibi kimselerdir. Mu'tezilî geleneğe mensup olan Hayyât da eserinde nâbite kelimesine yer vermiş ve Câhiz'e paralel açıklamalar yapmıştır (*el-İntişâr*, s. 28, 55, 59, 102, 105). Öyle görünüyorki Hayyât söz konusu terimle Şîa ve Mu'tezile dışındaki âlimleri kastetmektedir.

Mu'tezile âlimlerinin Nâbite'yle ilgili görüşleri genişleyerek devam etmiş, meselâ İbnü'n-Nedîm aralarında İbn Küllâb, Kerâbîsi ve Ebû'l-Hasan el-Eş'arî gibi âlimlerin de bulunduğu kelâmcıları "Mücbire ve Nâbite-i Haşviyye" başlığı altında zikretmiş, özellikle İbn Küllâb'ı Nâbite-Haşviyye arasında saymıştır (*el-Fihrist*, s. 229-231). Aynı şekilde Mu'tezilî Zemaşerî de Nâbite'yi "akıl yürütmeyi reddedip sadece nakle itibar eden kimseler" mânâsında Haşviyye ile özdeş olarak tanımlamıştır (*Esâsü'l-be-*

lâğa, s. 802). Mu'tezilî-Zeydî âlimi İbnü'l-Murtazâ ise Nâbite'yi Hz. Ali ve evlâdına karşı Muâviye tarafını tutanlar için kullanmıştır (*Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 82).

İbn Kuteybe, ehl-i hadîsten söz ederken onların muhalif kesimler tarafından haşviyye ve mücbire gibi terimlerden başka nâbite diye adlandırıldığını belirtmiş (*Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 80), Hanbelî âlimi İbn Ebû Ya'lâ da ehl-i re'yin nâbiteyi haşviyye gibi ehl-i hadîsi nitelemek üzere kullandığını kaydetmiş ve kelimenin olumsuz çağırışı dolayısıyla buna tepki göstererek asıl Nâbite'nin Hz. Peygamber'in sünnetini bırakıp re'ye başvuran ehl-i re'y olduğunu ifade etmiştir (*Tabakâtü'l-Hanâbile*, s. 36). Diğer taraftan Fârâbî siyaset nazariyesini açıklarken nâbite terimine yer vermiş, bununla erdemli şehirde ortaya çıkan ve çeşitli gruplardan oluşan marjinal kesimleri kastetmiştir (*es-Siyâsetü'l-medeniyye*, s. 104-108). Özellikle Mu'tezile'nin tarih sahnesinden çekilmesi ve zamanla firkalar arasında belirli bir hoşgörü ortamının oluşmasıyla bu ismin kullanılışı terkedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "nbt" md.; *Kâmus Tercümesi*, "nbt" md.; Câhiz, *Risâle fi'n-nâbite* (*Resâ'ilü'l-Câhiz* içinde, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399/1979, II, 7-23; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-6 (eserin Fransızca tercümesi Ch. Pellat, "La Nabita de Djâhiz", *Annales de l'institut des études orientales*, X, Algier 1952, s. 302-325); a.mlf., *Halku'l-Kur'an* (a.e. içinde), III, 288, 296, 300; a.mlf., *er-Red 'ale'n-naşârâ* (a.e. içinde), III, 351; a.mlf., *Şinâ'atü'l-kelem* (a.e. içinde), IV, 243; a.mlf., *Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 62; İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis* (nşr. M. Zührî en-Necâr), Kahire 1386/1966, s. 80; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 22, 28, 55, 59, 67, 102, 105, 112; Fârâbî, *es-Siyâsetü'l-medeniyye* (nşr. Fevzî M. Neccâr), Beyrut 1993, s. 82, 104-108; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 229-231; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rîfe), s. 34-36; Zemaşerî, *Esâsü'l-belâğa* (nşr. Mezyed Nâim - Şevkî el-Maarrî), Beyrut 1998, s. 802; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 82; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 337; J. van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1992, III, 467-468; Ch. Pellat, "Nâbita", *EP* (İng.), VII, 843-844.

İLYAS ÜZÜM

NÂBİZÂDE NÂZİM

(1863-1893)

Hikâye ve roman yazarı.

İstanbul'da Nişantaşı'nda doğdu. Asıl adı Ahmed Nâzım, babasının adı Nâbî'dir. Annesini hiç tanımadı, babasını da henüz mahalle mektebine devam ettiği sırada kay-

betti. Bu sebeple üvey anne ve dadıların elinde büyüdü. *Yâdigârlarım* adlı hâtıralarında babasının kendisiyle pek ilgilenmediğini, bu yüzden birkaç defa evden kaçıp Kulekapısı'nda oturan dadısının yanına sığındığını, bazı geceler sokaklarda, bazı geceler kahvehanelerde yattığını söyler. Salıpazarı Feyziye ve Beşiktaş Askerî rüşdiyelerinde okudu (1876). Buradan Mühendis-hâne-i Berrî İdâdisi'ne geçti (1878). 1884 yılında topçu mülâzım-ı sânisini olarak girdiği erkân-ı harbiyye sınıfından 1887'de yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Bir süre Mekteb-i Harbiyye'de matematik, istihkâm ve topografya dersleri verdi; umumi müfettiş muavini olarak 1889'da kolağası oldu. Ekim 1889 - Mart 1890 tarihleri arasında arazi haritasını tersim için Kaş'ta bulundu. Askerlik mesleğiyle ilgili bazı keşif ve araştırmalar yapmak üzere bir ara Suriye'ye gönderildi. 1891'de Manastır'da Üçüncü Ordu'ya mensup Redif Fırkası'nda Goltz Paşa'nın maiyetinde çalıştı ve dönüşünde dördüncü dereceden Mecîdî nişanı ile taltif edildi. Aynı yıl Ayşe Nâciye Hanım'la evlendi, ancak evliliğinin henüz ilk aylarında yakalandığı kemik vereminden kurtulmayarak 5 Ağustos 1893'te öldü. Mezarı Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda Misikinler Tekkesi'nden Saraçlar Çeşmesi'ne inen yol üzerindedir.

Edebiyatla ilgilenmeye daha ilk mektep sıralarında iken başlayan Nâbizâde Nâzım, ilk edebiyat zevkini Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi'nde Farsça hocası olan Muallim Cüdfî Efendi'den almış, Mühendishâne'ye geçtikten sonra da edebî çalışmalarla meşgul olmuştur. İlk yazısı 1880'de "Mühendishâne Mektebi Şâkirdânından A. Nâzım" imzasıyla *Vakit* gazetesinde yayımlanmış, ertesi yıl *Ceride-i Havâdis*'te "Hoşnişin ve ya Cihanda Safâ Bu mu?" adlı manzum piyesi neşredilmiştir (nr. 4580-4585, 20 Mart 1881 - 15 Nisan 1881). Daha sonra *Hazîne-i Evrâk*, *Mir'ât-ı Âlem*, *Rehber-i Fû-*

Nâbizâde
Nâzım